

Una crònica de Heidegger i «l'escàndol de la filosofia del segle xx»

Jesús Hernández Reynés

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filosofia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
jesus.hernandez@uab.es

Resum

Amb la publicació, el 1927, d'*Êsser i temps*, Heidegger es guanya una reputació internacional. Però el 1933, Heidegger, el filòsof mundialment reconegut, esdevé Heidegger el nazi. La simpatia de Heidegger pels nazis ha estat qualificada de «l'escàndol de la filosofia del segle xx». La història oficial de la implicació de Heidegger —que és la recolzada pel mateix Heidegger i pels seus apologistes— la veu com una implicació política de curta durada. D'altra banda, alguns crítics desqualifiquen el treball filosòfic de Heidegger a causa de la seva lleialtat al nazisme, i així mostren la relació intrínseca entre la filosofia de Heidegger i la seva política. Aquest article, en canvi, proposa una tercera via d'aproximació al tema, molt més fructífera. En aquesta línia, es troben Foucault i Agamben. Es tracta d'assumir que Heidegger, pel fet d'haver comprès el nazisme, està en millors condicions que qualsevol altre filòsof per facilitar-nos-en la superació. Segons això, Heidegger serà un testimoni de l'encara avui dia imperant biopolítica.

Paraules clau: Heidegger, nazisme, Foucault, Agamben, biopolítica.

Abstract. *A Chronicle of Heidegger and «the Scandal of the Philosophy of Century 20th»*

With the publication in 1927 of *Being and Time* Heidegger assured his international reputation. But in 1933 Heidegger the world-renowned philosopher became Heidegger the Nazi. The Heidegger's sympathy for the Nazis has been named «the scandal of philosophy of century 20th». The official story of Heidegger's involvement —that is, the one endorsed by Heidegger himself and his apologists— goes something like short-lived political involvement. On the other hand, critics disqualify the philosophical work of Heidegger because of their allegiance to Nazism, and, this way, they show the intrinsic relationship between Heidegger's philosophy and his politics. This article, however, proposes one third via of approach to the subject, much more fruitful. In this line Foucault and Agamben are. It is to assume that Heidegger, for the fact of having understood the Nazism, is under better conditions than any other philosopher to facilitate us its overcoming. According to this Heidegger will be a testimony of biopolitics, still prevailing nowadays.

Key words: Heidegger, Nazism, Foucault, Agamben, biopolitics.

Quan el 22 d'abril de 1945, en les darreries de la Segona Guerra Mundial, les tropes franceses d'ocupació van entrar a Friburg, gairebé immediatament es va decretar el cessament de la docència universitària i va començar l'*épuration*. Heidegger, que havia estat el primer rector (1933) de l'època nazi de la uni-

versitat friburgesa, va ser objecte d'investigacions des del primer moment. Els francesos el van qualificar de «nazi-typique». Després d'un llarg procés, en la tardor de 1946, el govern militar francès va dictar un veredict que, en la seva versió definitiva (28 de desembre de 1946), deia així: «Il est interdit a M. Heidegger d'enseigner et de participer à toute activité de l'Université.»¹

Simultàniament, però, els mateixos francesos feien possible que Heidegger es guanyés un lloc indiscutible en la nova època de l'Europa que s'obria després de la derrota de l'Alemanya nazi. Molts intel·lectuals de França van entrar en contacte amb Heidegger, com ara Edgard Morin, Jean-Paul Sartre, Maurice de Gandillac, Alfred de Towarnicki i, especialment, Jean Beaufret. Aquest últim, significativament, va ser el destinatari de la famosa *Carta sobre l'humanisme* (1946), el principal escrit programàtic del Heidegger postbèl·lic. Així mateix, amb ocasió del seixantè aniversari (1949) de l'antic rector, Wilhelm Szilasi, interí de la càtedra abans ocupada per Heidegger, Hans-Georg Gadamer, deixeble destacat, i els heideggerians de l'àmbit de la lingüística van coordinar sengles obres d'homenatge al seu mestre.² El compliment efectiu d'aquesta tradició dels intel·lectuals universitaris, tan difícil per la situació política de l'homenatjat, va significar el primer gest de la readmissió de Heidegger en el món acadèmic alemany. Efectivament, a partir de l'any 1949, i en paral·lel a la constitució de la nova República Federal d'Alemanya, va començar la rehabilitació de Heidegger. Es pot dir que va concloure el semestre d'hivern de 1950-1951 amb el retorn de la *venia legendi*, i el 26 de setembre de 1951, data del seu seixanta-dosè aniversari, amb la concessió de la jubilació anticipada com a funcionari amb plens drets.

Heidegger ja era aleshores el que continua sent ara des de la perspectiva dels anys passats: un dels filòsofs amb més renom del segle XX. El reconeixement públic de la seva situació de glòria resultava aclaparador. Si bé és cert que la projecció pública de Heidegger obeïa en bona part al fet que moltíssima gent estava en disposició d'escoltar-lo i, fins i tot, de considerar la seva obra com a ineludible, també ho és que la seva fama ja no es podia tractar, ja no es pot tractar, deixant de banda la relació vital que va mantenir amb el moviment nazi. Si una història de la filosofia ha d'incorporar alguna mena de crònica, no hi ha dubte que el capítol dedicat a Heidegger ha d'incloure de manera principal el seu compromís polític. Des d'aquest punt de vista, s'ha de dir que el nom de Heidegger ha quedat lligat per sempre més al nacionalsocialisme. D'això Agamben en diu «l'escàndol de la filosofia del segle XX».

En tot cas, però, la fama de Heidegger com a filòsof es trobava consolidada molt abans de ser redescobert per alguns intel·lectuals francesos. De fet, la

1. La majoria de les dades biogràfiques d'aquest article provenen dels estudis d'Hugo OTT (vegeu *Martin Heidegger: en camino hacia su biografía*. Madrid: Alianza Editorial, 1992).
2. Respectivament: *Martin Heidegger. Einfluß auf die Wissenschaften* (Berna, 1949); *Anteile. Martin Heidegger zum 60. Geburtstag* (Frankfurt am Main, 1950), i *Lexis. Studien zur Sprachphilosophie, Sprachgeschichte und Begriffsforschung*, vol. II, 1.2. Lahr/Baden 1949-1951.

seva posició destacada en la filosofia, certament alemanya però també internacional, obeeïa a una obra anterior fins i tot al règim nazi: *Ésser i temps*, publicada el 1927. Amb aquest tractat, Heidegger va aconseguir, des del punt de vista de la història de la filosofia, una autèntica fita, i va entrar de cop en l'elenc dels pensadors més observats. En un escrit d'homenatge a l'editor Hermann Niemeyer (*El meu camí en la fenomenologia*, 1963), Heidegger explica que *Ésser i temps* va ser publicat amb una certa precipitació, a instàncies de les autoritats acadèmiques, a fi i efecte de comptar amb mèrits suficients per ser anomenat titular de filosofia a Marburg. Amb tot, avui dia queda clar que el llibre més famós de Martin Heidegger va ser el resultat, alhora treballós i de llargues arrels, d'una trajectòria vital i investigadora que arrenca dels primers moments de la seva vida d'estudis.

Heidegger va néixer a Meßkirch, antiga vila de Baden, el dijous 26 de setembre de 1889. Membre d'una família modesta i d'arrelament catòlic profund (el seu pare era boter i sagristà), tota l'etapa d'estudis acadèmics va estar marcada per la seva condició religiosa. Així, en acabar l'ensenyament secundari, Heidegger va fer l'intent d'ingressar en el noviciat de la Companyia de Jesús a Tisis, junt a Feldkirch (Àustria), seguint d'aquesta manera allò que els seus mentors esperaven d'ell. Però al cap de dues setmanes, el 13 d'octubre de 1909, va sortir del noviciat, sembla que a instàncies dels mateixos jesuïtes i per motius de salut. Això va determinar que entrés a la Universitat de Friburg per estudiar-hi teologia catòlica, sempre sota la tutela de la comunitat afí al papa Pius X, enemic declarat del modernisme a més de futur sant. Dos anys després, i també, curiosament, per motius de salut, va deixar els estudis de teologia i, finalment, es va matricular en la Facultat de Matemàtiques i Ciències Naturals en el semestre d'hivern de 1911-1912.

Tant durant els seus estudis de teologia (que és quan va començar a llegir les *Investigacions lògiques* de Husserl) com durant els seus estudis de ciències, Heidegger va cursar paral·lelament lliçons de filosofia. En l'última etapa, va seguir els cursos d'Arthur Schneider (titular de la càtedra de filosofia catòlica) i de Heinrich Rickert, destacat neokantista. Quan quatre semestres després va llegir la seva tesi doctoral (26 de juliol de 1913), ho va fer ja en la Facultat de Filosofia. El seu escrit *La doctrina del judici en el psicologisme* va ser dirigit, per raons formals, per Schneider. Però va ser Rickert l'encarregat de tutelar el procés d'habilitació, que Heidegger va culminar amb una tesi sobre Duns Escot. Si hem de fer cas del que diu el mateix Heidegger en el currículum adjuntat a la sol·licitud d'habilitació, la seva tesi obeeïa al pla d'una «presentació global de la lògica i la psicologia medievals tenint en compte la fenomenologia moderna»³. Aquesta mena de barreja entre una orientació moderna (representada per la fenomenologia husserliana) i una temàtica clàssica (especialment escolàstica), identifica molt bé els treballs del Heidegger jove i queda significativament reflectida en la concepció heideggeriana de la lògica, la «dis-

3. Reproduït per Ott, 97.

ciplina filosòfica més interessant». S'ha de dir que Heidegger creia haver trobat en la lògica («lògica matemàtica», diu sovint) el camp d'investigació marcat pels seus estudis en la Facultat de Matemàtiques i Ciències. Ja el 1912, en una carta al teòleg Josef Sauer (17 de març), explica la seva dedicació al «problema del temps i de l'espai [...] amb l'ajut de l'orientació que proporciona la física matemàtica», cosa que considera difícil pel daltabaix que ha suposat per a la física la teoria de la relativitat, però facilitada per la progressiva coincidència entre la lògica i la «teoria general de l'objecte»⁴. Potser el fruit més directe d'aquest projecte d'investigació va ser la lliçó *El concepte del temps en la ciència històrica*, del 27 de juliol de 1915, amb la qual va culminar el seu procés d'habilitació.

Cal tenir en compte que Heidegger continuava lligat durant tot aquest període, fins i tot al principi d'haver obtingut la seva plaça de *Privatdozent*, al catolicisme; si més no a través de les seves beques, l'última de les quals, concedida entre 1913 i 1916, deixava ben clar que estava «al servei de la filosofia cristiana escolàstica i de la concepció catòlica del món». No oblidem que la Primera Guerra Mundial ja feia estralls, encara que Heidegger no hi va participar activament, a causa del seu estat de salut («neurastènia i problemes cardíacs»). En aquest context, potser no era la millor idea trencar amb el poder (de tota mena, econòmic inclòs) de l'Església romana. De fet, Heidegger es va deixar estimar per les jerarquies catòliques, que el veien un possible successor de Schneider en la càtedra cristiana. En canvi, clarament, les seves idees s'anaven allunyant de l'ortodòxia. Si bé va consentir de bon grat que Heinrich Finke (1855-1938; titular de la càtedra cristiana d'història i mentor de Heidegger durant els seus treballs d'habilitació, més que no pas Rickert, director formal) el portés a estudiar Duns Escot —quan sembla que l'interès de Heidegger estava a investigar el concepte de nombre, a la manera com ho havia descobert en Husserl—, ja no es podia dir que l'obra heideggeriana fos en la direcció de l'escolàstica catòlica.

En el terreny personal, el trencament de Heidegger amb el catolicisme està ben documentat. Engelbert Krebs, teòleg catòlic i col·lega de Heidegger, va escriure un diari que recull, entre altres coses, la seva relació mútua; al qual s'afegeix una correspondència abundant. Així, sabem que Heidegger, des de l'any 1914, s'anava rebel·lant contra les limitacions dogmàtiques imposades pel catolicisme. Per exemple, en un comentari sobre el *motu proprio* de Pius X, Heidegger diu: «Ja només faltava el *motu proprio* sobre la filosofia! Com a "acadèmic" —li diu a Krebs— tal vegada podria proposar un procediment encara millor: que a totes les persones a les quals se'ls acudeixi tenir un pensament independent els sigui extirpat el cervell, tot substituint-lo per amànida italiana. Per a les necessitats filosòfiques es podrien instal·lar expenedores automàtiques en les estacions ferroviàries (de franc per als indigents)»⁵. Però va ser a partir del seu matrimoni (21 de març de 1917) amb l'estudiant de

4. Reproduït també per Ott, 82-83.

5. Igualment, a Ott, 93.

ciència política Elfride Petri que Heidegger va emprendre un camí de no retorn en la direcció de l'agnosticisme. Tot i que en un primer moment el matrimoni va romandre en el catolicisme (el casament «de guerra» el va celebrar el mateix Krebs), la confessió originària d'Elfride, que era l'evangèlica luterana, hi va anar guanyant lloc. Finalment, en el Nadal de 1918, la dona de Heidegger va comunicar a Krebs: «el meu marit ha perdut la seva fe en l'Església i jo encara no la he trobat»⁶.

En aquest procés d'apostasia, Heidegger va estudiar Schleiermacher i Luter, i més endavant les epístoles paulines, Sant Agustí i la mística medieval. Tanmateix, la relació intel·lectual més intensa mantinguda en aquella època va ser amb Husserl, que des del semestre d'estiu de 1916 treballava a Friburg com a successor de Rickert. Husserl, que també era luterà, i que era actiu en contra de la confessionalitat de les càtedres universitàries, va fer de mentor de Heidegger en acabar la guerra, i des del 7 de gener de 1919 va començar una lluita per aconseguir una plaça remunerada de professor assistent per a aquell a qui considerava el deixeble més prometedor. Dos dies després de l'inici de les gestions de Husserl, el 9 de gener de 1919, Heidegger va enviar una carta a Krebs, teòleg, fins aleshores amic, i sacerdot celebrant del seu matrimoni, en la qual trencava amb el «sistema del catolicisme»⁷, amb la qual cosa es confirma el que la seva dona ja havia anunciat. Quan en la tardor del mateix any Husserl va aconseguir la plaça sol·licitada per a Heidegger, aquest va deixar de pertànyer a l'àrea de filosofia cristiana i es va convertir en col·laborador del pare de la fenomenologia.

De la seva època catòlica, Heidegger conserva una formació escolàstica, el coneixement del llatí i, sobretot, de la «llengua de la filosofia»: el grec. A més a més, no s'ha d'oblidar que en aquest mateix període va estudiar les principals teories científiques contemporànies (de la teoria de l'evolució fins a la teoria de la relativitat passant per la lògica de Frege o el Russell i el Whitehead dels *Principia Mathematica*), i que, mentre l'historiador Finke el convenç de fer la tesi d'habilitació sobre Duns Escot, el seu amic Krebs escriu sobre ell en el seu diari (novembre de 1914): «domina a la perfecció tota l'alta matemàtica (càlcul infinitesimal i integral, ordres de grups) i altres coses similars»⁸; és a dir, que Heidegger semblava preparat per intentar fer una anàlisi de l'ésser des de la lògica i la ciència.

En la gènesi d'*Ésser i temps*, no es pot oblidar mai aquest aspecte. Juntament amb la influència òbvia de Husserl, Heidegger tindrà molt en compte el neokantià Emil Lask, segurament l'autor que més li servirà per redescobrir sota pressupòsits moderns el tema aristotèlic de la multiplicitat de l'ens. Aquest motiu aristotèlic, condensat en l'expressió grega *tò òn légetai pollachôs*, és l'autèntic eix que vertebrava l'obra heideggeriana. En el discurs inaugural de la seva

6. Ibídem, 120.

7. Carta publicada en primer lloc per Bernhard Casper (1980) i reproduïda per Ott, 117-118.

8. A Ott, 93. El mateix Heidegger declara que, gràcies a Finke, la seva aversió per la història i la seva predilecció per les matemàtiques van canviar totalment. També reproduït a Ott, 96-97.

admissió en l'Acadèmia de Ciències de Heidelberg (1957), Heidegger confessa que les primeres indicacions sobre la pregunta per la simplicitat d'allò múltiple de l'ésser provenien de la lectura de la dissertació de Franz Brentano, filòsof escolàstic i mestre de Husserl, intitulada *Sobre el significat múltiple de l'ens en Aristòtil* (1862). El llibre havia estat un regal de Conrad Gröber, ciutadà de Meßkirch i amic patern (i futur arquebisbe de Friburg), en l'època de l'institut de Friburg (1907). És a dir, vint anys abans d'*Ésser i temps*, Heidegger pren ja el camí d'allò que ell mateix considerarà «el motiu constant» del seu tractat.

D'altra banda, Heidegger mantenia des de 1920 una relació estreta i intensa amb Karl Jaspers, que en 1919 havia publicat la seva gran obra *Psicologia de les concepcions del món*, de la qual el mateix Heidegger va fer una ressenya detallada. Jaspers és un dels filòsofs amb què Heidegger va mantenir una relació personal més profunda a propòsit de l'elaboració del que resultaria ser *Ésser i temps*. Heidegger sempre va dir que el que més valorava de la primera gran obra de Jaspers era la seva noció de «situacions límit» (lluïta, mort, atzar, culpa), encara que, sens dubte, no li va passar inadvertida l'apel·lació constant a Kierkegaard. Quan *Ésser i temps* va sortir publicat, va ser identificada com una obra «existencial», en la línia jaspersiana. D'una manera més crítica, els *Philosophische Hefte* van dir que el llibre era la «síntesi de totes les tendències vives de la filosofia actual», val a dir, del neokantisme, la fenomenologia i la filosofia de la vida.⁹ Sobre aquest últim punt, Georg Misch, fill polític de Dilthey, va escriure que la part d'*Ésser i temps* dedicada al temps i la temporalitat es podia entendre com una prossecució del punt de partida de Dilthey. Mentrestant, la teologia catòlica veia Heidegger com un pensador de la «finitud autosuficient» i com «un representant radical del subjectivisme modern».¹⁰

Però, què diu Heidegger en aquesta famosa obra? Recordem com la comença: «L'elaboració concreta de la pregunta pel sentit de l'«ésser» és el propòsit d'aquest tractat. La interpretació del *temps* com a horitzó de possibilitat per a tota comprensió de l'ésser en general, la seva meta provisional».¹¹ «Ésser» i «temps», els mateixos termes que en el títol del llibre. Però la simetria aparent que suggereix és incorrecta. Quan Jean Beaufret es va trobar per primer cop amb Heidegger (a Todtnauberg el setembre de 1946), esperava sentir d'ell paraules sobre el temps, i en canvi no es va parlar d'altra cosa que de l'ésser i l'ens, i en una època en què qualsevol francès, en sentir *l'étant* (traducció neològica de *das Seiende*, 'l'ens'), escrivia *l'étang* ('l'estany')!¹² El llibre més famós de Heidegger ha de ser posat en connexió amb la qüestió de l'ésser a la manera com es mostra ja en la preocupació per la investigació aristotèlica, per l'assumpte posat de relleu en el text de Brentano revelació del jove Martin. Però també en la manera platòni-

9. Ernst NOLTE, *Heidegger: política e historia en su vida y pensamiento* (Madrid: Tecnos, 1998), 95. També per a la referència següent sobre Dilthey.

10. Nolte, 97.

11. *SuZ*, 1.

12. BEAUFRET, *Entretiens avec F. Towarnicki* (París: PUF, 1984), 16-17. També per a la referència posterior sobre Plató.

ca, en el tema de la «participació». Així ho recull Beaufret tot citant Heidegger: «l'ésser participa de l'ens i l'ens participa de l'ésser».

Quan Plató, en el diàleg *Hípias Major*, puntualitza que no es tracta de conèixer *una cosa que és bella*, sinó de saber *què cosa sigui el bell* (287d), l'interlocutor de Sòcrates, el mateix Hípias, no ho acaba d'entendre. I per això respon que és bell una donzella bella. Però Sòcrates li fa veure que ha quedat sense resposta què és per si mateix el bell (288a), ja que la donzella que és bella en relació amb una cosa més lletja no ho és en relació, per exemple, amb una deessa, perquè en relació amb els déus la raça humana no és bella.

El cas és que *Ésser i temps* va servir perquè Heidegger fos anomenat, el 1927, titular de la càtedra deixada vacant per Hartmann i perquè, tot just quatre mesos després, fos traslladat a Friburg com a successor de Husserl, que s'acabava de jubilar. D'aquestes dates és també la construcció de la casa junt al Röt buckweg, a la part alta de Zähringen (Friburg), la qual, amb la cabana d'esquí de Todtnauberg, esdevindrà gairebé un santuari de devoció heideggeriana. Està clar que el petit Martin, fill del sagristà de Meßkirch, havia arribat al cim de la seva carrera.

Quan Heidegger va dictar la seva lliçó inaugural (*Què és metafísica?*) a Friburg, el 24 de juliol de 1929, a l'auditori hi havia un públic nombrós i sovint destacat. De la perplexitat que suscitava el seu llenguatge n'és mostra el conegut article que va escriure Rudolf Carnap, oient d'aquella conferència, on criticava la buidor del discurs heideggerià: «La superació de la metafísica mitjançant l'anàlisi lògica del llenguatge». En canvi, Heinrich Wiegand Petzet, aleshores estudiant, va arribar a escriure sobre aquell esdeveniment el següent: «En abandonar l'aula, vaig descobrir que la lliçó m'havia deixat sense parla. Per a mi fou com si la meua mirada hagués assolit per un instant el fonament del món».¹³

Cal tenir en compte que Heidegger era un filòsof que inicialment havia congeniat, d'una banda, el reconeixement i l'admiració de les figures ja consolidades (començant pels seus mentors catòlics, però sobretot de Husserl, Natorp o el mateix Hartmann) amb, de l'altra, una actitud «revolucionària» creixent, d'autèntic innovador, sobretot de cara als estudiants, entre els quals despertava vertadera devoció. En el període de Friburg previ al rectorat, Heidegger va tenir deixebles o seguidors notables, com ara Herbert Marcuse, Max Müller o Walter Bröcker. Però va ser abans d'accedir a la càtedra quan es va guanyar la fama de docent captivador. Per exemple, quan ensenyava a Marburg, conta Gadamer que li va prendre a Nicolai Hartmann els millors alumnes. Karl Löwith, en canvi, narra que Hartmann es va estalviar aquesta circumstància pel seu trasllat a Colònia (1925), però a la vegada es reconeix com un d'aquells alumnes trànsfuges.¹⁴ D'aquella

13. Heinrich WIEGAND PETZET, *Auf einen Stern zugehen: Begegnungen und Gespräche mit Martin Heidegger: 1929-1976* (Frankfurt am Main: Societäts, 1983), 18.

14. Vegeu, LÖWITH, *Mi vida en Alemania antes y después de 1933. Un testimonio* (Madrid: Visor, 1992), 86 i 127, respectivament. També és cert que, com diu GADAMER, *Mis años de aprendizaje* (Barcelona: Herder, 1996), 26, entre Heidegger i Hartmann hi havia incompatibilitat horària, cosa que feia difícil que un alumne els pogués seguir tots dos.

època són els deixebles o seguidors Joachim Ritter, Hans Jonas, Hannah Arendt i el seu futur primer marit Günther Stern (Anders) i Helene Weiß, a més dels tot just citats Gadamer i Löwith. Segons Gadamer, va ser molt celebrat, d'aquesta època, el curs del semestre d'estiu de 1924 sobre els conceptes fonamentals de la filosofia aristotèlica (recentment publicat per Klostermann).

Amb la diversitat de simpatitzants de Heidegger que acabem d'enumerar, és fàcil sospitar que el seu accés al rectorat no fos entès per molts, i que per a la majoria fos una sorpresa gran. S'ha de dir, però, que l'etapa de rector va ser curta —a tot estirar, un any—, i que durant l'etapa posterior, fins a la derrota d'Alemanya en la guerra, la relació de Heidegger amb els estaments oficials «científics» i «filosòfics» nazis no va ser del tot amistosa. Encara amb Heidegger de rector i a instàncies de Walter Gross (futur cap de l'oficina del partit nazi per a la política racial), Erich Jansch, antic col·lega de Heidegger a Marburg, va fer un informe per a l'oficina d'Alfred Rosenberg (ideòleg oficial del nazisme, ajusticiat a Nuremberg). Entre d'altres curiositats d'un to semblant, Jansch deia: «El pensament de Heidegger té exactament el mateix caràcter que el pensament talmudicorabínic. Per això exerceix l'atractiu més gran sobre els jueus i descendents de jueus o les persones amb la mateixa estructura anímica que ells».¹⁵ En aquells moments, Jansch era un psicòleg nazi qualificat i fins i tot típic. Löwith el descriu el 1940 tot dient que era «un solter d'uns cinquanta anys amb una inclinació fortament psicòtica. S'havia bolcat amb entusiasme en el Moviment, per refrescar-se també en l'"alçament de la joventut"». Les seves conferències freqüents tracten totes de l'"home alemany".¹⁶

Però Heidegger va continuar tenint sempre uns seguidors o, senzillament, uns interessats en la seva obra provinents de tota mena d'orígens. També després de la guerra, quan el seu compromís polític estava encara molt fresc. Així, per exemple, en la conferència intitulada *Què és filosofia?*, dictada l'agost de 1955 a Cérisy-la-Salle (Normandia), es concentraven celebritats presents o futures de signes tan distints com ara Gabriel Marcel, Lucien Goldmann, Paul Ricoeur, Gilles Deleuze, Maurice de Gandillac, Beda Alleman, Kostas Axelos...¹⁷ Sembla clar que Heidegger suscitava expectació. Pierre Bourdieu ha vist en això la creació d'un «mercat» que va fer possible que Heidegger es recargolés cada vegada més en una retòrica pròpia. Segons el sociòleg francès (mort recentment), l'obra heideggeriana hauria crescut en autoritat i hauria desenvolupat un argot enrevesat en correspondència amb les expectatives del mercat.¹⁸ De fet, Heidegger va fer sempre el paper de filòsof en la societat que li va tocar viure, prenent cura de la seva transcendència pública, fins al límit de la coquetèria. Ja hem vist que des de la seva època catòlica, passant per l'etapa de catedràtic en flor, se'l veia com una promesa i alhora com una esperança. Amb tot,

15. Citat per Ott, 273.

16. Löwith, 123.

17. Vegeu Nolte, 269.

18. Vegeu BOURDIEU, *La ontologia política de Martin Heidegger* (Barcelona: Paidós, 1991), 79, n. 4.

no es pot dir que Heidegger s'hagi prestat mai a modular el seu discurs en funció de l'enardiment del públic, com sí que feien, segons Plató, els sofistes a l'hora d'utilitzar els seus recursos retòrics.

Més aviat, Heidegger manifesta una tendència acusada al retir. La cabana de Todtnauberg n'és tot un símbol. Quan la jerarquia cultural del partit nazi el va deixar de banda, la seva laboriosa dedicació a l'estudi en cursos i seminaris assenta les bases de la seva filosofia posterior als plantejaments concrets d'*Ésser i temps*. Hölderlin i Nietzsche són els principals autors analitzats amb profunditat en aquest període. Reculls d'aquests treballs són els llibres *Interpretacions sobre la poesia de Hölderlin* (1944; 2a edició ampliada de 1951; la 4a edició de 1971 torna a ser ampliada), *Senderes de bosc* (1950) i *Nietzsche I i II* (1961), mentre que *Conferències i assaigs* (1954) inclou també textos posteriors, la majoria dels primers 50. Els cursos *Introducció a la metafísica* (1935; publicat el 1953) i *La pregunta per la cosa: La doctrina kantiana dels principis transcendents* (1935-1936; publicat el 1962), són també una mostra de la labor que conduirà Heidegger cap a un gir si més no en la forma expressiva dels seus treballs posteriors. Són anys en què es determinarà el sentit de la famosa *Kehre* ('tombant') i es constituirà el que a partir de l'estudi de Richardson sovint és anomenat «Heidegger II» o el «segon Heidegger». ¹⁹

La ja citada *Carta sobre l'humanisme*, que es pot considerar el text programàtic del Heidegger postbèl·lic, inclou, a banda dels temes que es desenvoluparan en anys posteriors, la desautorització de les principals interpretacions, moltes encara incipients, que proposaven lectures «convencionals» de l'obra heideggeriana. Així, es rebutja que *Ésser i temps* es contempli en to existencialista i que l'anàlisi del *Dasein* (existència humana) pugui ser vista com un humanisme. També desmenteix Heidegger que les seves paraules provinguin de la secularització de conceptes religiosos i que la seva noció de «pàtria» es pugui interpretar en clau nacionalista. Evidentment, la filosofia heideggeriana tampoc no és una metafísica, ni una ètica ni una antropologia, i, especialment, cap de les coses dites per Heidegger són «una contribució merament accidental a la sociologia» (p. 149). Com a contrapunt a aquest seguit de negacions, Heidegger recomana: «menys filosofia, però més consideració del pensament; menys literatura, però més atenció a la lletra» (p. 195). Collita d'aquesta proposta són els llibres, tots els quals constitueixen reculls d'escrits breus, *Identitat i diferència* (1957), *En camí cap al llenguatge* (1959), *Cap a la cosa del pensament* (1969) i el gairebé exòtic *Des de l'experiència del pensament* (de publicació pòstuma: 1983).

Mentrestant, i com a conseqüència d'haver-li estat retornada la *venia legendi*, en la seva etapa de jubilat, Heidegger impartirà els cursos *Què significa pensar?* (1951-52; publicat el 1954) i *El principi de raó* (1955-1956; publicat el 1957). Però serà mitjançant els seminaris com més pròpiament continuarà la

19. William J. RICHARDSON, S.J., *Heidegger. Through Phenomenology to Thought* (La Haia: Martinus Nijhoff, 1963).

seva tasca docent. Així, destaquen el *Zuriquès* (1951), els *Zollikonner* (1959-1969; publicats el 1987), sobre *Heraclit* (1966-1967; fet amb Eugen Fink i publicat el 1970), els tres de *Le Thor* (1966, 1968 i 1969) i el de *Zähringen* (1973; publicat el 1977). Són anys en què Heidegger és reconegut arreu del món: des del Japó fins a Honolulu, en la ràdio i la televisió, en les obres dels filòsofs més importants del segle XX.

El 1971, el matrimoni Heidegger s'havia traslladat del seu famós habitatge de Rötebuck 47 al nou de Fillibachstraße 25, casa d'una sola planta construïda amb els diners proporcionats per la venda del manuscrit d'*Ésser i temps* al Schiller Literaturarchiv de Marbach am Neckar. Amb dificultats progressives de mobilitat, sotmès a un control restrictiu de visites per la seva dona Elfride, pensant fins a l'últim moment, Martin Heidegger va morir la matinada del 26 de maig de 1976 a Friburg. Dos dies després va ser inhumat a Meßkirch, amb unes paraules de record pronunciades pel seu fill Hermann i pel teòleg Bernhard Welte. En la seva tomba hi ha una làpida amb una estrella de vuit puntes, el seu nom en lletres majúscules i les dates del seu naixement i de la seva mort.

Com a record de la seva figura controvertida, la revista alemanya *Spiegel* va publicar de manera pòstuma una entrevista amb Heidegger realitzada el 1966. Juntament amb la impressió que fa de ser un exemple d'allò que el mateix Heidegger denuncia quan diu que al pensament se li demana massa (com ara una resposta a la pregunta «què hem de fer?»), el qüestionari del periodista incideix en el tema de la relació amb el moviment nazi. Això posa de manifest que continua sent una qüestió oberta i també fa visible que les respostes de Heidegger no passen de ser les mateixes justificacions que ja havia assajat davant les autoritats d'ocupació tot just acabada la guerra.

La ineficàcia d'aquestes justificacions és palesa; per la qual cosa, la relació de Heidegger amb el nazisme no es pot obviar. Ara bé, la qüestió és determinar en quina mesura la connivència de Heidegger amb el partit de Hitler és rellevant fins al punt de tenyir la totalitat de la seva obra filosòfica. El pensament heideggerianament correcte ha tendit sempre a comprendre la presa de partit del seu mestre com un episodi potser lamentable, però en tot cas generalitzable a la majoria d'alemanys de l'època. A més a més, es nega amb vehemència que la filosofia heideggeriana es pugui qualificar de nazi, i per això s'assenyala que el pensament de Heidegger no és identificable amb els d'ideòlegs nazis significats, com és el cas obvi d'Alfred Rosenberg, però també d'Alfred Bäumler (qui, no ho oblidem, després de la victòria aliada, va estar internat durant tres anys en els camps de Hammelburg i Ludwigsburg). De fet, en l'obra de Heidegger no es troben expressades de forma explícita tesis nazis ni s'hi mostra cap ànim d'instrumentalització de la seva obra en funció dels interessos del partit de Hitler. Finalment, entre els heideggerians ortodoxos es comparteix la idea que el procés de desnazificació de Heidegger, que de fet no va ser més que un procediment administratiu, ja va ser suficient per redimir-lo públicament del seu passat equivocat.

Davant d'aquesta estratègia de passar pàgina s'imposa l'evidència d'una relació continuada i profunda de Heidegger amb el moviment del partit de

Hitler, amb dades aclaparadores que ho demostren. La gravetat de la situació és difícil d'exagerar. Gereon Wolters²⁰, per exemple, no dubta a considerar-lo filòsof nazi igual que Alfred Bäumler, Oskar Becker, Arnold Gehlen, Ernst Krieck, Erich Rothacker i Helmut Schelski. Junt al caràcter innegable del reprovable compromís polític de Heidegger, no es pot amagar la seva importància filosòfica; importància que no depèn en principi de la influència ideològica del nazisme, sinó que guanya consistència precisament quan el nazisme ha quedat proscrit ideològicament. En aquest assumpte, en el «cas Heidegger», es juga, més que no pas la desqualificació de la seva obra filosòfica pel fet d'estar associada al moviment nacionalsocialista, una elevació de la categoria intel·lectual del mateix moviment nazi en virtut de la qualitat contrastable de la filosofia heideggeriana.

Hi ha, però, un tercer camí d'abordatge del nazisme heideggerià i la seva rellevància en el món filosòfic. Es tracta d'adonar-se de fins a quin punt la filosofia de Heidegger inclou la diagnosi de l'«error» del nacionalsocialisme. Lluny del fet que l'obra de Heidegger, d'un valor filosòfic pertinaç, permeti envernissar el nazisme d'una capa de racionalitat que li proporcioni una brillantor intel·lectual protectora, aquest tercer camí descobreix que Heidegger, precisament per ser un bon filòsof, sense negar la seva filiació nacionalsocialista, sinó precisament en virtut de la seva sintonia amb el «moviment», Heidegger, doncs, és capaç de veure l'error, el gran error en què cauen la ideologia i la història nazis. Giorgio Agamben és un exemple d'interpretació en aquest sentit. En el seu llibre *Homo sacer*,²¹ observa que bona part del geni filosòfic de Heidegger rau a haver elaborat els conceptes que permeten pensar que la «facticitat», el caràcter de ser aquí que té la nostra existència en tota ocasió, no és a la manera d'un simple fet objectiu. El nazisme, en canvi, segons Heidegger, hauria errat en identificar la vida factica amb una determinació racial objectiva, tot convertint la vida humana en un «valor» biològic. D'aquí, d'aquesta posició de Heidegger, provindrien les desavinences que més amunt hem vist que va tenir permanentment amb l'entorn de Rosenberg.

En el tercer lliurament del seu *Homo sacer*,²² Agamben torna a treure el tema a partir del text d'una conferència de Heidegger, *Die Gefahr* (1949), en què aquest reconeix l'extermini i ho fa en els mateixos termes en què havia estat reconegut pels mateixos exterminadors: com una mena de producció en cadena.²³ Efectivament, Heidegger usa l'expressió «fabricació de cadàvers», la mateixa que anys més tard utilitzarà Hanna Arendt. Agamben observa que l'origen de la imatge és Rilke, que ja la va usar en el seu *Els quaderns de Malte Laurids Brigge* (1910), però observa també que Heidegger veu en aquest fenomen el compliment del domini incondicionat de la tècnica. Recordem que

20. WOLTERS, «Gereon: Der "Führer" und seine Denker. Zur Philosophie des Dritten Reiches», a *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, Heft 2/1999.

21. AGAMBEN, *Homo sacer* (València: Pre-textos, 1998), 190-194.

22. AGAMBEN, *Lo que queda de Auschwitz* (València: Pre-textos, 2000), 76-79.

23. Un metge de les SS, F. Entress, va definir l'extermini com *am laufenden Band*.

Heidegger ha teoritzat sobre l'aparició contemporània del modern objecte de coneixement (*Gegenstand*) com a fons de magatzem (*Bestand*), és a dir, com a estoc. En aquest sentit, es presenta tant el camp per a l'agricultura mecanitzada com el riu per a la central hidroelèctrica o com la naturalesa en general per a la tecnologia actual, que veu la Terra com un mer magatzem d'energia d'on es poden extreure recursos. Però aquesta tècnica contemporània mostra el seu domini aclaparador molt més encara en la manera de ser que se li atribueix a l'home. Heidegger dirà el 1951: «Com l'home és la matèria primera més important, es pot donar per fet que, sobre la base de la investigació química d'avui, algun dia es construiran fàbriques de producció artificial de material humà». ²⁴ La fabricació artificial de material humà i la fabricació de cadàvers són dues cares de la mateixa moneda.

Alguna cosa similar volia dir Michel Foucault quan, en una entrevista sobre cinema concedida a Gérard Dupont, ²⁵ tot al·ludint als antecedents agrònoms de Himmler i a la professió de la seva dona, declara: «És necessari comprendre que els camps de concentració van néixer de la imaginació conjunta d'una infermera d'hospital i d'un criador de pollastres». Per no interpretar malament aquestes paraules, cal recordar que Foucault distingeix entre poble i població, entre un espai polític i un espai biològic. La nova manifestació del poder, de la qual el règim nazi n'és un elevat exponent, crea, en el *continuum* biològic de l'espècie humana que és la població, unes distincions i unes jerarquies racials a través de les quals desenvolupa la seva biopolítica. Per això la infermeria i la cria de pollets, perquè la biologia és l'esfera on s'aplica la política. El mateix que deia Heidegger.

Aquesta tercera via, d'un Agamben que veu en harmonia Heidegger i Foucault, només té un problema o, més ben dit, té principalment un problema: fa del nazisme una mena d'estructura que a tots ens informa. Això significa que no es pot menystenir Heidegger pel fet d'haver estat nazi, però també vol dir que cap de nosaltres queda al marge del nazisme. Lluny d'haver estat derrotat, el nazisme apareix compartint rerefons amb el sistema actualment imperant, ja que tot es presenta com a formes múltiples de la biopolítica.

La condició nazi de Heidegger juntament amb la seva qualitat de gran filòsof han mostrat el parentiu de la filosofia amb el nazisme, i això és el gran escàndol del segle XX. Però a vegades no hi ha res millor que un escàndol per atreure l'atenció sobre una cosa, en aquest cas, sobre la biopolítica que sobre tot ara governa el món. Heidegger esdevé així un testimoni.

24. HEIDEGGER, *Vorträge und Aufsätze* (Pfullingen: Neske, 1954), 87 (91 a partir de la cinquena edició).

25. *Cinématographe. La Revue de L'actualité cinématographique*, núm. 16.